

РЕАЛЬНИЙ І ВІРТУАЛЬНИЙ СВІТ ШКОЛЯРА:

ЗАГРОЗИ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ

THE REAL AND THE VIRTUAL WORLD OF THE STUDENT:

THREATS AND OVERCOMING THEM

Дзюбко Людмила Віталіївна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН

України (Київ, Україна).

Dziubko Liudmyla V., Ph.D. in Psychology, Senior researcher, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of

Ukraine (Kyiv, Ukraine).

Гурлева Тетяна Степанівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН

України (Київ, Україна).

Hurlyeva Tetyana S., Ph.D. in Psychology, Senior researcher, G.S.Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of

Ukraine (Kyiv, Ukraine).

Анотація. Автори акцентують увагу на таких поняттях як реальний і віртуальний світ сучасного школяра, розмірковують про важливість освітнього простору для особистісного становлення учнів. Розглядаються можливі ризики взаємодії, які очікують підлітків на теренах віртуального світу. Акцентовано на конструктивних впливах, які сприяють розвитку психологічно здорової особистості. Наведено психологічні умови подолання деструктивного впливу на особистість у реальному і віртуальному світах.

Ключові слова: реальний і віртуальний світ, загрози спілкування, деструктивний і конструктивний впливи, психологічні умови подолання, освітній простір, підлітковий і юнацький вік.

Summary. *The authors focus on such concepts as the real and virtual world of the modern schoolboy, and discuss the importance of educational space for the personal development of students. Possible interaction risks awaiting adolescents in the virtual world are considered. Emphasis is placed on constructive influences that contribute to the development of a psychologically healthy personality. The psychological conditions of overcoming the destructive influence on the personal in the real and virtual worlds are presented.*

Keywords: *real and virtual world, threats of communication, destructive and constructive influences, psychological conditions of overcoming, educational space, teen and youth age.*

Розгляд даної проблеми вимагає розмежування таких понять, як віртуальний, реальний, освітній, культурний, соціальний простір, а також віртуальний, реальний і т.д. світ. Безумовно «світ» – це більш широке і глибоке поняття, ніж простір. Простір – щось зовнішнє щодо людини (те, де вона перебуває), а світ – не те, що внутрішнє, а, скоріше, сутнісне (зовнішній світ (буття) проходить через внутрішній світ людини і останній набуває нової якості). І тут ключовим поняттям є поняття внутрішнього світу людини, яке, на жаль, мало розроблене у сучасній психолого-педагогічній науці.

Відповідно, віртуальний світ – більш широке поняття, ніж віртуальний простір. Якщо віртуальний простір здебільшого розуміють як інформаційні та телекомунікаційні технології, які реалізуються у специфічному середовищі, то віртуальний світ, на нашу думку, це мисленневий, чуттєвий, уявний внутрішній світ людини. Взагалі простір – фундаментальне поняття життя, його найважливіший атрибут. Адже «Існування є просторовим» («Sein und Zeit», 1953). Сучасна психологія розглядає простір як взаємодію, координацію різних ставлень, відносин, смислової наповненості для людини структурної організації культур, як характерну рису нашого сприйняття.

Досвід засвідчує існування систем ставлень, сукупність яких може бути означена як простір. Отже, ставлення – це своєрідний механізм, що закладений в організації простору, в якому співіснують різні смисли.

Площина простору – це простір життєдіяльності людини. Дві площини простору – простір особистості (внутрішній світ людини) і соціокультурний простір – перетинаються в освітньому просторі, який по суті задає систему соціальних відносин. В основі цього перетину знаходиться система освіти, структурним компонентом якої є загальноосвітня школа. Освітній простір розширює можливості дитини, підлітка, молодої людини у порівнянні із можливостями, які були у них на попередніх етапах розвитку. Тут постає питання цілеспрямованої організації освітнього простору, який сприятиме становленню самореалізації особистості, її адапційних можливостей в соціумі [1, с.45-46].

На різних рівнях освітнього простору через освітню діяльність, метою якої є формування особистості, створюється соціокультурне середовище, яке надає можливість для становлення, саморозвитку та самовизначення особистості. Створення освітнього простору включає внутрішні процеси, пов'язані з вибором пріоритетів педагогічної діяльності, і зовнішні, які включають освоєння дитячо-дорослим співтовариством навколишнього середовища. Інтегрованим критерієм якості розвиваючого простору є його здатність забезпечити і збагатити інформаційно-сміслову поле суб'єкта особистісного саморозвитку, розширити діапазон його можливостей і перспектив.

Ми вважаємо, що віртуальний простір – це різновид соціального. Виходячи з цього, стає зрозумілим, чому віртуальний простір так приваблює і затягує школярів, особливо підлітків. Адже відомо, що саме підлітковий вік є початком самоствердження і самореалізації. Потреба у самореалізації спонукає підлітка увійти в соціальний простір загальноновизнаним шляхом самовиявлення. Такий «вихід» людини в соціум і потреба виявити себе в ньому в творчій дієвості є способом накопичення суб'єктного потенціалу

активності. У віртуальному просторі це зробити легше, ніж у реальному, але це являє собою свого роду «самореалізаційний сурогат», який затягує у вирій змішаних почуттів і станів, ціннісно-сислової невизначеності, втрати Я-ідентичності та ін.

Можна припустити, що мрійливість, уявлення, фантазування є проявами внутрішнього світу людини. Це один із способів пізнання і змінювання, «переінакшення» себе і дійсності, що важливо саме для дітей, підлітків, юнаків, тобто для школярів. Адже у школі, на жаль, спираються переважно на ментальність дитини, залишаючи поза увагою її чутливість і уяву, фантазію. Віртуальний простір пропонує різні можливості задіяти ці важливі складові внутрішнього світу школяра. У дитини створюється враження (а насправді, таке враження спеціально створюється), що вона сама керує цим зовнішнім віртуальним простором. Втім це не зовсім так. Віртуальний простір має свої особливості, які треба враховувати. «По-перше, у віртуальному просторі виникають інформаційні відносини, пов'язані з інформацією та інформаційними послугами. Об'єктом зазначених відносин виступає інформація, оброблена за допомогою інформаційно-технічних засобів інформаційних технологій, що, своєю чергою, включає створення інформаційного продукту в електронному вигляді, розміщеного в інформаційній мережі за допомогою телекомунікаційних пристроїв. По-друге, інформаційні відносини, що існують у віртуальному просторі, мають особливий суб'єктний склад, який передбачає обов'язкову участь інформаційного посередника – провайдера. По-третє, віртуальний простір характеризується відповідною архітектурою, яка включає програмне забезпечення та комп'ютерне обладнання, особливу будову, яка зумовлена телекомунікаційною інфраструктурою. По-четверте, віртуальний простір має ознаки інтерактивності і анонімності, зумовлені особливістю телекомунікаційної інфраструктури» [2, с. 26].

Сутнісними ознаками віртуального простору є: варіативність одержання інформації; відсутність монополії на інформацію; можливість

вибору особистістю віртуального контенту, який відповідає її потребам тощо. Але саме така «розмитість основи» може стати пасткою, трясовиною для ще незрілої особистості, яка тільки-но формується, набуває уроків власного становлення і самоствердження. У підлітка навіть може скластися враження власного впливу на цей простір, тому що в нього немає уявлення про всі загрози такого проникнення. На таке відчуття власної могутності і сили з боку дітей реагує маніпулятор, який чатує на сумніви і активний пошук юної особистості, і пропонує (підсовує, підкидає під виглядом «доброго друга») рішення тієї чи іншої проблеми, і навіть досить конкретні варіанти дій. Згадаймо хоча б групу «Сині кити» (кити асоціюються зі свободою, якої прагнуть підлітки), в якій пропагується суїцид; сюди можна віднести також і схожі за впливом інтернет-групи «Тихий дім», «Розбуди мене о 4:20» і т.п. Відомо, що цільова аудиторія людей, які керують цими групами і ведуть небезпечні ігри – саме тинейджери з проблемами у стосунках з однолітками, батьками та іншими дорослими, які прагнуть бути прийнятими у референтному оточенні. А ситуація гри – це є те, до чого прагне у принципі будь-яка людина – швидке і бажане втілення планів, задумів, мрій.

Внутрішній світ людини – це взаємодія, діалог із іншим, суб'єкт-суб'єктні стосунки. М.М. Бахтін вважає, що у діалозі суть буття людини: «Два голоси – мінімум життя, мінімум буття». Спілкування, діалогічність особливо важливі у підлітковому та ранньому юнацькому віці. У спілкуванні як одній з провідних діяльностей, у реальній, «живій» взаємодії із іншим підліток вибудовує власну ідентичність. Віртуальний, а значить нереальний, простір надає ілюзію взаємодії, діалогу, а отже – пропонує і ініціює хибні, несправжні форми спілкування.

Проведене експериментальне дослідження показало парадоксальну річ – низьку потребу у спілкуванні у більшості сучасних підлітків при їх спрямованості на спілкування (не хочуть спілкуватися, бо не вміють); спрямованість на себе у спілкуванні, орієнтацію на задоволення власних

потреб і інтересів безвідносно до інтересів інших людей та мети спільної діяльності (переважання егоїстичних настроїв); не здатність співвідносити свою поведінку із поведінкою інших людей; наявність труднощів у спонтанності самовираження (невміння себе виявити та невпевненість серед інших); нездатність справлятися із непередбачуваними ситуаціями, бажання уникнути їх (відсутність внутрішніх сил для переборення труднощів). Школярі виявляють нездатність прогнозувати власні дії, їх наслідки, не мають чітких ціннісних орієнтирів, вагаються у визначенні головного смислу життя. Але вони допускають зміну і збагачення життєвого смислу в процесі дорослішання і оволодіння досвідом, у них з'являється потреба у пошуку і реалізації вищих, духовних цінностей, котрі б надавали сенс людському існуванню і спрямовували за межі вузькоіндивідуальних інтересів, розширювали горизонти буття [1, с. 54-55, 147; 3, с. 255, 258].

Все зазначене вище свідчить про необхідність психологічної допомоги сучасним школярам, починаючи з початкової школи, у налагодженні доброзичливих, суб'єкт-суб'єктних стосунків з дорослими і однолітками, розвитку системи власних цінностей і смислів, механізмів самоідентичності і розуміння єдності з іншими людьми, світом взагалі. Учні мають розрізняти справжній світ і уявний, вигаданий, особливості безпосередньої і віртуальної комунікації, знати адекватні форми і способи взаємодії, перебуваючи у різних – реальному і віртуальному – світах.

На користь будуть телефони довіри для дітей і підлітків, допоможе розгалужена мережа безкоштовних або за символічну плату гуртків і секцій, проведення тренінгів з комунікації з однолітками і старшими людьми, творчого самовираження, критичного мислення, здатності протистояти деструктивним реальним, прямим і опосередкованим, у тому числі віртуальним впливам. Важливо навчити підлітків і юнаків конструктивній взаємодії, навичкам діалогічного спілкування в безпечній атмосфері освітнього простору, щоб вони змогли ці надбання в подальшому перенести в інші сфери своєї життєдіяльності. Психопрофілактичною бачиться

просвітницька робота з учителями і батьками, як рівноправними суб'єктами освітнього простору, з метою навчити їх гуманістично спрямованій, конструктивній взаємодії з учнями.

Список використаних джерел

1. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі: монографія / [Колектив авторів: В.В.Бучма, О.В.Гурова, Л.В.Дзюбка та ін..] / за ред. С.Д.Максименка. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017, – 262 с.
2. Єсімов С.С. Деякі аспекти контролю віртуального простору в Україні. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. 2014. URL: <http://ena.lp.edu.ua> 26
3. Онищенко Г.І., Гурлева Т.С. Ціннісно-сміслові орієнтири сучасної молоді: особливості, умови і психологічна допомога // Проблеми загальної та педагогічної психології, 4 (13), 2011. – С. 253-259.